

Принцип неперервності літературної освіти у методичній спадщині професора Н. Й. Волошиної

Тетяна Дятленко,

кандидат педагогічних наук, доцент
Глухівський національний педагогічний
університет імені Олександра Довженка

У статті розглядаються різні підходи до визначення поняття "неперервна освіта" вітчизняними й зарубіжними вченими. Простежується неперервність у літературній освіті. З цією метою аналізуються окремі роботи відомого вітчизняного методиста, доктора педагогічних наук, професора Н.Й.Волошиної.

Ключові слова: неперервність освіти, літературна освіта, Н.Й.Волошина.

Стрімкий розвиток сучасного суспільства актуалізує усвідомлення науки й освіти як важливих чинників формування сучасної людини, життєспроможної, конкурентоспроможної в умовах ринкових відносин, дієвої, творчої, мислячої, самостійної, мобільної. Між тим базова освіта, здобута більшістю працездатного й активного населення 10—15 років тому, швидко застаріває. Мінливість світу, прогрес технологій, шалений інформаційний потік — характерні ознаки реалій життя — спонукають й освіту адаптуватися до викликів часу. Розв'язання комплексу проблем, пов'язаних з перспективами розвитку людства, можливе лише за умови переходу до неперервної освіти. Сучасні вчені Л. Гур'єва, М. Згуровський, В. Кремень, Н. Ничкало, С. Сисоєва та ін. активно досліджують вплив глобалізаційних процесів на утвердження в Україні неперервної освіти. Проблеми неперервної освіти аналізуються у працях з філософії освіти В. Андрущенко, Б. Гершунського, І. Зязюна, В. Кудіна, М. Кузьміна, Ф. Кумбса, В. Лутая, А. Марковича, М. Михальченка та ін.

Неперервність у літературній освіті людини на сьогоднішній день мало досліджена. За таких умов цілком закономірно зростає необхідність виважено й всебічно проаналізувати та визначити сутність поняття "неперервна освіта", неперервність у літературній освіті.

Мета статті: у межах нашої розвідки спробуємо дати визначення названих понять, а також проаналізувати окремі праці доктора педагогічних наук, професора Н.Й. Волошиної у контексті окресленої проблеми.

Як засвідчує аналіз наукових джерел, уперше поняття "неперервна освіта" з'явилося у працях англійських дослідників на початку ХХ століття. Незважаючи на час, протягом якого окреслене поняття перебуває в центрі уваги науковців, на сьогодні не існує єдиного підходу до визначення особливостей проблеми. За даними ЮНЕСКО, понад 20 термінів, які використовуються паралельно з поняттям "неперервна освіта". Серед них такі: освіта, що триває, довічна освіта, перманентна освіта, освіта, що відновлюється, освіта дорослих, подальше навчання, післядипломне навчання, компенсаторне навчання тощо. У минулому столітті в основному неперервну освіту дослідники розглядали як компенсаторне навчання, тобто як засіб ліквідації прогалин у базовій освіті дорослих або необхідний у зв'язку із застарілістю одержаних знань. Вважалося, що неперервне навчання людини протягом усього життя починалося з перших кроків її трудо-

вої діяльності. Навчання ж особистості в різних закладах освіти в рамках неперервної освіти не розглядалося.

Нам імпонує визначення і трактування окресленого поняття російських дослідників. Так, О. Владиславлев зазначає: "Під неперервною освітою ми розуміємо систематичну, цілеспрямовану діяльність з одержання й удосконалювання знань, умінь і навичок як у будь-яких видах загальних і спеціальних навчальних закладів, так і шляхом самоосвіти [2]".

А. Даринський, Ю. Кулюткін, В. Онушкін [3] та інші розглядають неперервну освіту як реально функціонуючу систему державних і громадських установ, що забезпечують можливість освітньої і професійної підготовки людини з урахуванням суспільних потреб і особистих її запитів. У цьому значенні вся система і її ланки виступають як об'єкт організації та управління [3, с. 16]".

У комплексі аналізує зазначену проблему П. Новиков, на думку якого, поняття "неперервна освіта" стосується трьох об'єктів:

1. *Особистості.* Це означає, що людина вчиться постійно: або в навчальних закладах, або займається самоосвітою. Тут можливі три вектори руху людини в освітньому просторі. По-перше, можна, залишаючись на тому самому формальному освітньому рівні, удосконалювати свою професійну кваліфікацію ("вектор руху вперед"). По-друге, або послідовно підніматися сходинками й рівнями професійної освіти, або деякі рівні та сходинки проминати ("вектор руху нагору"). По-третє, неперервність освіти також передбачає можливість не тільки продовження, а й зміни профілю освіти ("вектор руху по горизонталі, убік").

2. *Освітніх процесів (освітніх програм).* Неперервність в освітньому процесі є характеристикою включення особистості в цей процес на всіх стадіях її розвитку, що характеризує наступність змісту освітньої діяльності при переході від одного її виду до іншого, від одного життєвого етапу особистості до іншого.

3. *Навчальних закладів.* Неперервність у цьому випадку характеризує таку номенклатуру мережі навчальних закладів, освітніх програм і їх взаємо-зв'язок, що створює простір освітніх послуг, які забезпечують взаємозв'язок і наступність освітніх програм, здатних задовольнити розмаїття освітніх потреб, що виникають як у суспільстві в цілому, так і в окремому регіоні, а також у кожній людини.

При цьому, на думку автора, системоформувальним чинником неперервної освіти є цілісність, тобто не механічне збільшення елементів, а глибока інтеграція всіх підсистем і процесів освіти [8].

Психолог А. Вербицький, розглядаючи проблему неперервної освіти, звертає увагу на розуміння принципу неперервності. Деякі відомі науковці трактують неперервну освіту, наголошує він, як навчання працівників із заздалегідь установленою періодичністю, тобто механічне вирішення проблеми. Змістовне розв'язання цієї проблеми автор пропонує за допомогою поняття "кваліфікація", яке характеризує не суму отриманих документів про освіту, а рівень компетентності фахівця, його здатність вирішувати певні професійні й соціальні завдання. Що стосується освітніх структур, після закінчення яких видаються відповідні документи, то це лише формально створює перерву в освіті, але вона не повинна перешкоджати неперервному розвитку особистості. А. Вербицький вважає, що свого роду заповнювачем резервів неперервності стає самоосвіта, яка передбачає збереження й розвиток пізнавального ставлення людини до світу, її вміння вчитися. І тут автор, на наш погляд, робить досить істотний висновок: для такого збереження необхідно створювати відповідні умови в структурах базової освіти [1]. По суті, психолог підводить нас до думки про те, що ключ до розгадки поняття неперервної освіти в органічному включенні потреб людини до постійного пізнання власного "Я".

Для нашого дослідження слушною є думка авторів колективної монографії "Компетентнісний підхід у неперервній освіті", у передмові до якої зазначається: "Не можна зводити сутності неперервної освіти до механічного нашарування ланок освітньої системи, адже проходження людиною через послідовні фази або цикли здобуття освіти зовсім не гарантує її неперервності. Цілісний і гармонійний освітній продукт може бути забезпечений за дієвої наступності в системі освіти на всіх її етапах, зокрема в змісті освіти та використовуваних методологічних підходах, технологіях тощо [6, с. 5]".

Автори зазначеної монографії наголошують на недоцільності трактування неперервної освіти як ланки освіти, яка починається після отримання людиною диплома, з усвідомленням необхідності професійного зростання і вдосконалення. Стартовим відліком має бути дошкільна з наступним продовженням на всіх ланках освіти, а саме: дошкільній, шкільній, вищій, післядипломній.

Якщо ж говорити про літературну освіту в Україні, то можна констатувати, що сьогодні активно відбувається її реформування. Це пов'язано з переходом на 11-річну шкільну освіту, процесами профілізації, змінами у змісті літературної освіти (укладання нових програм, підручників), змінами й структури літературної освіти (затвердження Державних стандартів, нової концепції літературної освіти тощо).

Усі ці процеси зуміла передбачити у своїй методичній спадщині доктор педагогічних наук, професор Н.Й. Волошина. Так, нею були розроблені різні підходи до вивчення літератури в школі, що знайшли своє місце в Концепції літературної освіти [7], яка була схвалена Міністерством освіти і науки у 2002 році. У ній визначені критерії добору творів для шкільної програми, вимоги до їх вивчення у середній і старшій школі.

Названий документ протягом десятиліття був основним у роботі вихователя дошкільного закладу, учителя української літератури, викладача ВНЗ, оскільки автори концепції, окреслюючи шляхи здобуття шкільної літературної освіти, вбачали їх у "створенні єдиної системи безперервної літературної освіти на національній основі від дошкільних закладів, початкової школи до випускних класів середньої школи [7, с. 5]".

Через усі структурні ланки літературної освіти автори провели принципи національного виховання, системності, наступності, послідовності, етнізації, культуровідповідності, гуманізації тощо, надаючи важливого значення й літературознавчій підготовці. У Концепції виділено три структурні ланки літературної освіти: початкова (1—3, 1—4 класи), середня (5—8 класи), старша (9—11 класи). Підготовчим етапом до цих трьох ланок вони розглядали дошкільня.

Основним творами для дітей дошкільного віку називали найкращі зразки фольклору, зокрема колискові пісні, забавлянки, дитячі народні пісні, казки, ігри, особливо сюжетно-рольові. При цьому зазначалося, що у дошкільній установі має переважати органічне поєднання народної педагогіки із сучасним набутком науки, традиції з перспективами відповідно до мети і завдань наскрізної літературної освіти. Вихователям рекомендували продовжувати роботу з жанрами дитячого фольклору: слухання, читання, розповіді, встановлення з допомогою ілюстрацій головної думки твору, вивчення напам'ять невеликого за обсягом твору, відгадування загадок, інсценізація казок, оповідей, легенд тощо. Автори наголошують, що такі види діяльності сприяють формуванню інтелектуальної сфери дитини, її моральних основ, а також емоційної сфери шляхом ідентифікації з дійовою особою літературного тексту як слухача-глядача, як виконавця певної ролі у грі.

Великого значення у формуванні наскрізної літературної освіти автори концепції надавали початковій ланці (1—3, 1—4 класи), оскільки, на їх переконання, саме тут закладаються основи літературної освіти. Для цієї ланки провідними принципами змісту літературної освіти вважали художньо-естетичний і літературознавчий. Перший повинен забезпечити усвідомлення дитиною, що перед нею витвір словесного мистецтва, який викликає емоції, учить бачити красу у людських стосунках, природі, формує оцінні судження, власне ставлення тощо. Літературознавчий принцип найповніше реалізується під час аналізу художнього твору, відповідно до вікових особливостей дітей. На перший план рекомендували під час поглибленої роботи над змістом твору ставити художній образ, через який автор передає свої думки, почуття, настрої, ідеї. Учителям автори радили не обмежуватися читанням, переказом та обговоренням змісту твору, а й надати можливість учню відчувати себе в ролі письменника, тобто спробувати скласти свій твір і в різних жанрах (від опису до невеличких сюжетних оповідань).

Автором концепції основної й старшої школи була Н.Й. Волошина. У середній ланці (5—8 класи), наголошувала автор, у школярів відкриваються нові можливості засвоєння літературних знань і формування на їх основі практичних умінь і навичок. У дітей посилюється емоційність, безпосередність художнього сприймання, увага до розвитку сюжету — усе це створює необхідні передумови для заглиблення у специфіку мистецтва слова, тобто у змісті літературної освіти учнів

цієї вікової категорії важливу роль відіграє теорія літератури, яка, власне, й визначає закони творення мистецтва слова. Учні ознайомлюються із таким поняттям, як художня література як вид мистецтва слова, одержують початкові відомості про художній образ, про літературознавство як науку. Вони мають знати основні роди й жанри літератури, їх специфічні особливості. Посилюються вимоги й до літературних умінь. Так, учні повинні вміти не лише усвідомлено читати й переказувати зміст твору, а й встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями, групувати персонажів, складати різні види планів, здійснювати індивідуальну й порівняльну характеристику образів твору, виявляти авторську позицію, здійснювати ідейно-тематичний аналіз невеликого віршованого й епічного твору, складати твір-відгук, порівнювати художній твір із іншими видами мистецтва, користуватися словниками та іншими науковими джерелами. Як бачимо, з кожною наступною ланкою вимоги до літературних знань та умінь учнів посилюються, ускладнюються, відповідно до загальнодидактичних принципів навчання.

Зміст літературної освіти старшої ланки суттєво відрізняється від середньої, оскільки основний принцип цієї ланки — історико-літературний, а не жанрово-тематичний, хронологічний, проблемно-тематичний. У старших класах учні вивчають систематичний курс української літератури, який, по суті, охоплює теорію літератури, літературну критику, історію літератури. При цьому автори застерігали вчителів утримуватися від надмірного академізму у вивченні літератури, вважалося ставитися до історії літератури як складової літературної освіти. Здобуті знання, сформовані уміння й навички з літератури учнів-старшокласників були базовими при вступі до вишу, під час обрання майбутнього фаху, професійної компетенції.

Автори концепції слушно зауважували, що рівень шкільної літературної освіти випускників безпосередньо залежить від рівня філологічної підготовки вчителів-словесників у ВНЗ. Актуально звучить твердження, що підготовка й перепідготовка вчителя, прищеплення йому умінь і навичок самостійно осмислювати літературні явища, освоювати здобуту спадщину, опанувати диференційовані підходи до викладання літератури — запорака його професіоналізму й майстерності.

Реалізуючи у концепції літературної освіти принцип неперервності, автори значну увагу приділили й освітньо-кваліфікаційним рівням філологічної освіти у педагогічному університеті. Так, вони вписали вимоги до теоретичної й практичної підготовки студентів — бакалаврів і магістрів, що на сьогоднішній день набуло неабиякої актуальності.

У статті "Сучасний урок літератури як дзеркало інтелектуального багатства і педагогічної культури вчи-

теля" [3] Ніла Йосипівна визначає цілу низку суспільних, педагогічних, психологічних, методичних, літературознавчих змін, які безпосередньо впливають і визначають особливості сучасного уроку літератури. При цьому вона наголошує, що рівень уроку літератури і літературної освіти, яку здобувають школярі, повністю залежить від особи вчителя, його професіоналізму і компетентності. "Основне для вчителя, — наголошує вона, — не вичерпати себе, не залишитися на одному рівні, не відставати від вимог сучасності" [3, с. 5]. Одним із дієвих способів залишатися сучасним дослідниця називає самоосвіту.

В особі Ніли Йосипівни Волошиної, яка була співавтором і автором низки державних документів, підручників і посібників для загальноосвітньої школи й вищих навчальних закладів, за якими успішно працювали десятки років вчителі-практики, ми, її учні, завжди бачимо висококомпетентного вченого-дослідника, учителя-методиста, ерудовану й далекоглядну людину, яка зуміла передбачити й науково обґрунтувати процеси, які сьогодні відбуваються в літературній освіті. Її статті у фахових періодичних виданнях, методичні й науково-методичні посібники, без сумніву, є своєрідною енциклопедією, алгоритмом становлення не лише вчителя-словесника, а й висококультурних і національно свідомих громадян України, які виховані на найкращих зразках українського письменства в умовах неперервної літературної освіти.

Література

1. Вербицкий А. Сфера духовного производства / А. Вербицкий // ВВШ. — 1986. — № 9. — С. 14.
2. Владиславлев А. Непрерывное образование. Проблемы и перспективы / А. Владиславлев. — М., 1978. — 178 с.
3. Волошина Н. Сучасний урок літератури як дзеркало інтелектуального багатства і педагогічної культури вчителя/ Н.Волошина // Всесвітня література та культура. — 2003. — №1. — С.3—5.
4. Даринский А.В. Непрерывное образование / А.В. Даринский // Советская педагогика. — 1975. — № 1. — С. 16—25.
5. Докучаева В.В. Проективання інноваційних педагогічних систем в сучасному освітньому просторі: монографія / В.В. Докучаева. — Луганськ: Альма-матер, 2005. — 304 с.
6. Компетентнісний підхід у неперервній освіті: колективна монографія/ за науковою редакцією І.Г. Єрмакова. — Донецьк: Каштан, 2012. — 260с.
7. Концепція літературної освіти в 12-річній загальноосвітній школі/ О.Я. Савченко, В.О. Мартиненко, Н.Й. Волошина, Л.А. Сімакова, А.М. Фасоля, З.О. Шевченко/ Українська мова та література. — число 11 (267), березень. — 2002. — С.1—12.
8. Новиков П.М. Опережающее профессиональное образование: науч.-практ. пособ. / П.М. Новиков, В.М. Зуев. — М.: РГАТИЗ, 2000. — 266 с.

Татьяна Дятленко. Принцип непрерывности литературного образования в методическом наследии доктора педагогических наук, профессора Н. И. Волошиной

В статье рассматриваются разные подходы к определению понятия "непрерывное образование" отечественными и зарубежными учеными. Прослеживается непрерывность в литературном образовании. С этой целью анализируются некоторые работы известного отечественного методиста, доктора педагогических наук, профессора Н.И.Волошиной.

Ключевые слова: непрерывность образования, литературное образование, Н.И. Волошина.

Tetiana Diatlenko. The principle of continuity of literary education in methodical heritage of Doctor of Pedagogics, Prof. N. Y. Voloshyna

This article deals with different approaches to the definition of "continuous education" by national and foreign scholars. Continuity in literary of education is considered. For this purpose, some works of famous national methodologist, Doctor of Pedagogics, Prof. N.Y.Voloshyna, are analyzed.

Key words: continuity of education, literary education, N.Y.Voloshyna